

Les Escoles del Districte Segon de Barcelona (1904-1921), una escola modèlica en el seu temps

The Second District Schools of Barcelona (1904- 1921), a model school in its time

Josep Maria Masses Tarragó
jmmasses@telefonica.net

Maria Pery Ventosa
mpery@telefonica.net

Data de recepció de l'original: 10 de setembre de 2022

Data d'acceptació: 20 d'octubre de 2022

RESUM

En aquest treball es relata la història de les Escoles del Districte Segon de Barcelona. Unes escoles que van existir des de l'any 1904 fins l'any 1921.

Les Escoles del Districte Segon eren unes «escoles catalanes» que han estat oblidades malgrat el seu model educatiu innovador i la importància de les persones que van estar implicades en la seva creació i al llarg de seva curta existència.

Unes escoles catalanes on la llengua vehicular era la catalana i en la que s'impartien les disciplines habituals a més de gimnàstica, solfeig i cant, al llarg de tot el seu procés formatiu, amb la finalitat de donar una educació integral

La manera d'aprofundir en el seu coneixement es realitza mitjançant les persones que les van imaginar, planificar o dirigir i en els seus professors i alumnes.

PARAULES CLAU: Joan Maragall, Ramon Monegal, Lluís Domènech i Montaner, *Art Jove*, Escoles del Districte Segon.

ABSTRACT

This paper tells the story of the *Escoles del Districte Segon* of Barcelona. Some schools that existed from 1904 until 1921.

The *Escoles del Districte Segon* were «Catalan schools» that have been forgotten despite their innovative educational model and the importance of the people who were involved in its creation and throughout its short existence. Some Catalan schools in which the vehicular language was Catalan and in which the usual disciplines were taught in addition to gymnastics, sol-fa and singing, throughout its entire formative process, in order to give an integral education. The way to deepen their knowledge is done through the people who imagined, planned or directed them and in their teachers and students.

KEY WORDS: Joan Maragall, Ramon Monegal, Lluís Domènech i Montaner, *Art Jove*, second district schools.

RESUMEN

En este trabajo se relata la historia de las *Escoles del Districte Segon* de Barcelona. Unas escuelas que existieron desde el año 1904 hasta el año 1921.

Las *Escoles del Districte Segon* eran unas «escuelas catalanas» que han estado olvidadas a pesar de su modelo educativo innovador y de la importancia de las personas que estuvieron implicadas en su creación y a lo largo de su corta existencia.

Unas escuelas catalanas en las que la lengua vehicular era la catalana y en las que se impartían las disciplinas habituales además de gimnasia, solfeo y canto, a lo largo de todo su proceso formativo, con la finalidad de dar una educación integral.

La manera de profundizar en su conocimiento se realiza mediante las personas que las imaginaron, planificaron o dirigieron y en sus profesores y alumnos.

PALABRAS CLAVE: Joan Maragall, Ramon Monegal, Lluís Domènech i Montaner, *Art Jove*, Escuelas del Distrito Segundo.

I. ELS ORÍGENS

Les Escoles del Districte Segon de Barcelona van ser unes «escoles catalanes» de barri que, malgrat el seu model educatiu innovador i pioner, van tenir una curta existència, des de l'any 1904 fins a l'any 1921.

En la primera Memòria presentada a la Junta Extraordinària de l'Associació de les Escoles del Districte Segon, celebrada el 3 de febrer de 1905, es descriuen els objectius de la creació de les escoles, que transcrivim a continuació:

«L'esperit que va donar vida i empena a la nostra societat fou el desitj vivíssim de proporcionar als fills de les famílies d'aquest Districte un grau de cultura que'ls fes dignes d'esser ciutadans de la primera ciutat d'Espanya, infundint-los nobles sentiments de germanor y aspiracions de progrés y millora social del nostre poble. Y era precís crear unes Escoles ont els nois del Districte rebessin l'instrucció y l'educació adequades als medis oferts pels nostres recursos y als avenços de la ciencia pedagògica, adaptats discretament».¹

Per conèixer com van néixer o com es va motivar la creació d'unes escoles d'aquestes característiques hauríem de saber el que deia el periodista i exalumne de les Escoles del Districte Segon, Ramon Aliberch, en el seu article «Historial de les nostres Escoles»:

«Corria l'any 1904 i un estol de patricis pensà en crear unes Escoles que obeïssin a un alt pensament cultural dintre el comès reduït del que és el primer ensenyament. Diem uns noms d'aquests esperits dilectes en la cristallització més destacada: els advocats Jaume Carner i Romeu, Joaquim Lluhí i Rissec, Joaquim Giral i Verdager; el banquer Josep Maria Valls i Vicens; l'historiador Ferran de Sagarra i de Siscar i comerciants com Felicià Serra i Vidal, Rafael Morató Senesteva, Joaquim Albinyana i Folch i Ramon Monegal i Nogués. Eren persones qualificades d'aquell districte segon, avui desaparegut com a unitat administrativa, que era el Mercat de Santa Caterina, aixecat damunt de la meravella gòtica del convent dels Predicadors, el carrer de Carders, que era el camí de França i on hi havia l'església on fou batejat —no hi fa res que es tracti d'un mite literari— el senyor Esteve russinyolenc, els tres carrers de Sant Pere i del barri de Ribera amb el Born».²

¹ ESCOLES DEL DISTRICTE SEGON. *Memòria: Presentada a la Junta General Extraordinària celebrada'l dia 3 de febrer de 1905*. Barcelona: L'Avenç, 1905, p. 6.

² ALIBERCH, Ramon. «Historial de les nostres escoles». *L'Historial, els Homes i la Collita de les Escoles*

La creació de les Escoles del Districte Segon es va fer en un moment en el qual en l'escolarització infantil a Barcelona tenia molt més pes l'escola privada que l'escola pública. Segons l'*Anuario Estadístico de la Ciudad de Barcelona*, l'any 1901 hi havia a la ciutat 94 escoles públiques per 489 escoles privades existents.³

El mes de juliol de 1904 es va constituir la Junta Directiva de les Escoles del Districte Segon, amb la finalitat de posar en marxa els ensenyaments de les esmentades escoles el mes d'octubre d'aquell any:

«Ha quedado definitivamente constituida la Junta directiva de la asociación Escoles del Districte segon en la forma siguiente: presidente: don Ramon Monegal y Nogués; vicepresidente: don Jaime Carner; secretario: don Joaquín Albiñana i Folch; vicesecretario: don Joaquín Giralt i Verdager; tesorero: don Jaime Serra i Dachs; vocales: don Fernando de Segarra y don José María Valls y Vicens. Parece que se trata de inaugurar las enseñanzas de las escuelas que deben establecerse el día 1 del próximo mes de octubre».⁴

Molts dels patrons de les Escoles del Districte Segon formaven part d'un moviment catalanista conservador d'èxit com era la Lliga Regionalista.

Per tal d'aprofundir en el coneixement de les escoles, n'hem seleccionat alguns personatges que s'hi vinculen, d'una manera o una altra, i els hem agrupat en tres categories: les persones que les van pensar, planificar, promoure o difondre; els seus gestors i professors, i els resultats, és a dir, els alumnes.

Entre les persones que van planificar, pensar, promoure o difondre l'existència de les escoles tenim el mecenes Ramon Monegal i Nogués, el periodista i poeta Joan Maragall i Gorina, i l'arquitecte Lluís Domènech i Montaner. Del segon grup, format pels gestors i professors de les escoles, destaquem, entre d'altres, el primer director, Salvador Genís i Bech, els professors Joan Gibert i Camins, Fruitós Piqué, Josep Canal, Andreu Arias, Lluís Borràs Bestit, Bonaventura Llauredó, Francesc Jorba i Julieta Farnés. I del tercer grup, format pels alumnes, destaquem, entre d'altres, Pere Vergés i Farnés, Domènec Juncadella i Ballbé, Enric Gibert i Camins, Ramon Aliberch, Salvador Bonavia i Panyella, i Ernest Masses i Forges.

del Districte II. Edició íntima exclusivament destinada als professors i ex-alumnes, Barcelona, 1, 1951, p. 5.

³ DE BORJA, María. *El juego como actividad educativa. Instruir deleitando*. Barcelona: Edicions Universitat de Barcelona, 1984, p. 15.

⁴ *La Vanguardia*. Barcelona, 23 de juliol de 1904, p. 3.

El primer i més destacat personatge és Ramon Monegal i Nogués (Barcelona, 1860-1920). Monegal era membre d'una família benestant, alguns dels membres de la qual van ocupar càrrecs públics. Era un potentat, un mecenes que, entre altres responsabilitats, va ocupar una vocalia en la Junta Directiva de Foment del Treball Nacional⁵. Va ser president de la Junta Directiva de l'Associació de les Escoles del Districte Segon. Creà una fàbrica de perfums que el seu fill, Esteve Monegal i Prat, convertí en la fàbrica Myrurgia. El seu germà Esteve Monegal i Nogués (Barcelona, 1862-1925) va ser eclesiàstic, catedràtic d'Oratòria Sagrada del Seminari Conciliar de Barcelona. Josep Monegal i Nogués (Barcelona, 1854-1931) va ser fabricant tèxtil, president de la Cambra de Comerç de Barcelona, batlle de Barcelona i senador, i Trinitat Monegal i Nogués fou regidor de Barcelona.

Per la seva banda, Joan Maragall, l'any 1905, va publicar al *Diari de Barcelona* un article titulat «De hombre a hombre», en el qual feia referència a la visita que va fer a les Escoles del Districte Segon.⁶

També a la Memòria s'esmentava un tema importantíssim com era el fet de disposar d'un local on ubicar les Escoles del Districte Segon:

«Les excel·lents relacions en que viuen la nostra Associació y l'Ateneu Obrer d'aquest Districte han obviat desde'l primer moment per a nosaltres una de les dificultats més grosses que solen trobar-se a Barcelona quan es tracta d'instalar escoles. Falten locals que puguin servir per a l'ensenyança, més l'Ateneu Obrer en posseïa un d'espaiós en el qual podia donar-nos y ens ha donat hostatge, no sols atenent al seu bon desitj y a l'ardenta simpatia que la nostra Associació li inspirava, sinó també a les finalitats essencials de la seva mateixa vida».⁷

Les Escoles del Districte Segon es van ubicar al carrer dels Mercaders, en un edifici actualment desaparegut a conseqüència de l'ampliació de l'avinguda de la Catedral i de la via Laietana.

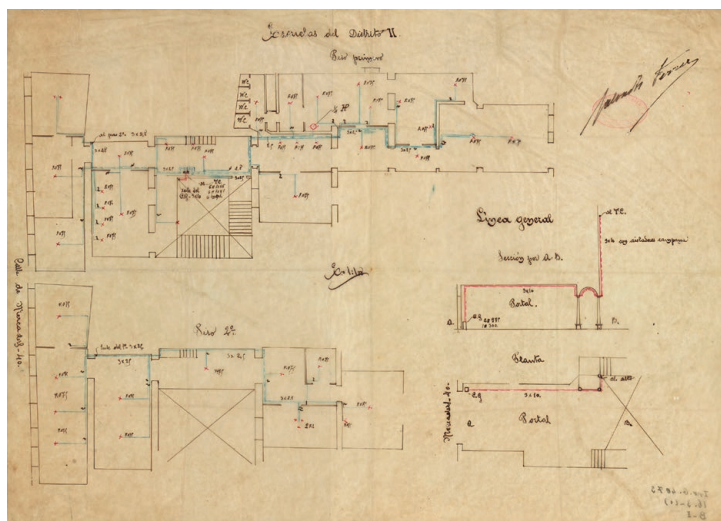
En un primer moment, les escoles estaven situades a les dependències de l'Ateneu Obrer, en el primer pis de la casa núm. 40 del carrer dels Mercaders; posteriorment, se'n va fer servir també el segon pis, amb habitacions i sales destinades a oferir uns espais per al director i les sales per a noves classes:

⁵ *Madrid Científico. Suplemento El Ingeniero*, any XIV - núm. 552, 1907, p. 28.

⁶ MASSES, Josep Maria; PERY, Maria. «L'article "De hombre a hombre" de Joan Maragall sobre les Escoles del Districte Segon de Barcelona (1904-1921)». *Haidé. Estudis Maragallians. Butlletí de l'Arxiu Joan Maragall*, 2022, 11, p. 131-135, <https://doi.org/10.48284/Haide2022.11.9>.

⁷ ESCOLES DEL DISTRICTE SEGON. *Memòria presentada [...] 1905... op.cit.*, p. 6.

«La junta directiva de la associación “Escolas del districte segon” ha arrendado para la instalación de las escuelas un espacioso local en la calle de Mercaders, número 40, proponiéndose hacer en el mismo importantes reformas, basadas en lo que aconseja la pedagogía moderna». ⁸

Imatge 1: Plànol de les Escoles del Districte Segon del carrer dels Mercaders, 40.
Autor: Salvador Ferrer. Font: Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona

El diumenge 9 d'octubre de 1904, es va celebrar a l'Ateneu Obrer la posada en marxa de les Escoles del Districte Segon. A la Memòria d'aquell any es comentava aquest fet: «Y no cal detenir-se en fer esment de la lluida solemnitat ab que'l dia 9 d'Octubre varen esser públicament inaugurades les escoles». ⁹ Les escoles tancaren l'any 1921, van tenir 17 anys de vida.

En aquests centres s'impartiren classes de dia i de nit. Segons ens diu la Memòria de les escoles de l'any 1905, les classes diürnes comprenien els ensenyaments i pràctiques educatives de pàrvuls i elemental. El curs 1905-1906 l'escola era graduada i s'hi impartien els quatre graus de l'ensenyament primari, a més a més dels pàrvuls. L'any 1910 l'escola diürna es va veure ampliada en sis graus i una escola de pàrvuls. ¹⁰

⁸ *La Vanguardia*. Barcelona, 29 de juliol de 1904, p. 3.

⁹ ESCOLES DEL DISTRICTE SEGON. *Memòria presentada [...] 1905... op.cit.*, p. 11.

¹⁰ DE BORJA, María. *El juego... op. cit.*, p. 30.

En l'horari nocturn s'impartien, principalment, coneixements professionals.

Al capdavant de les Escoles del Districte Segon es va posar un pedagog de prestigi com el mestre Salvador Genís i Bech (1841-1919), el qual va haver de traslladar-se de Sant Feliu de Guíxols a Barcelona quan va acceptar la direcció de les escoles:

«La Junta directiva de la Asociación “Escolas del districte segon” ha confiado la dirección de las enseñanzas de párvulos y elemental que se inaugurarán el próximo mes de octubre al maestro don Salvador Genís, autor de las obras “El auxiliar del maestro catalán” y “Lectura bilingüe”, esta última recientemente autorizada para el uso de las escuelas públicas por el Ministerio de Instrucción Pública».¹¹

Aquest prestigi i bon saber fer es van posar de manifest en l'elecció, mitjançant la Reial ordre de 2 de gener de 1904,¹² a proposta del Consell d'Instrucció Pública, de l'obra de Genís *Lectura bilingüe*, que s'inclouïa en la relació d'obres que es declaraven útils i que podien fer-se servir com a llibre de text per a les escoles de Catalunya:^{13 14}

«També s'han ocupat força de coses catalanes y precisament en sentit pedagògich, l'honorable Salvador Genís, autor meritíssim de “*El Auxiliar del maestro catalán y de Lectura bilingüe...*”».¹⁵

Salvador Genís era una persona polifacètica amb una trajectòria professional, abans de la seva etapa en les Escoles del Districte Segon, força interessant. Era un mestre, escriptor i poeta reconegut, fins al punt que, després de més de cent anys, Salvador Domènech, en l'apartat titulat *El moviment de renovació pedagògica pública i privada*, del seu llibre¹⁶ editat l'any 2008 per la Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana,

¹¹ *La Vanguardia*, Barcelona, 2 d'agost de 1904, p. 3.

¹² *Gaceta de Madrid*, núm. 10, de 10 de gener de 1904, Reial ordre de 2 de gener de 1904, Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts, p. 112.

¹³ *Gaceta de Instrucción Pública*, Madrid, any XVI, núm. 653, 12 de gener de 1904, p. 853.

¹⁴ GENÍS, Salvador. *Lectura bilingüe, ejercicios para leer y traducir en catalán y castellano*. Segona edició. Barcelona: 1902; 177 p. (Sólo para las Escuelas de Cataluña.)

¹⁵ BUSQUETS, Anton. *Aplech-Models en vers y en prosa del nostre Renaixement*. Dalmau Carles y C.A Editors. Girona: 1906, p. 201.

¹⁶ AAVV. *Pedagogia, política i transformació social (1900-1917): L'educació en el context de la fundació de l'Institut d'Estudis Catalans*. Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana, filial de l'Institut d'Estudis Catalans. Barcelona: 2008, p. 20.

parla de la revitalització dels processos d'ensenyament i aprenentatge i posa com a exemple Genís, de qui diu el següent:

«Com Salvador Genís i Bech, mestre erudit i autor reconegut pels seus llibres “El Auxiliar del Maestro Catalán” i “Lectura Bilingüe”, on defensava l'ús del català per aprendre la llengua castellana; als seus més de seixanta anys se li encomanà la direcció de les Escoles del Districte II de Barcelona.».

Salvador Genís, biografiat per Lluís Maria Mestras¹⁷ i pel seu fill Emili Genís i Horta,¹⁸ va néixer a la Jonquera l'any 1841; va estudiar la carrera de mestre de primària a l'Escola Normal de Girona, on va obtenir el títol de Maestro Superior,¹⁹ i va ser destinat a les escoles públiques de Mieres i Sarrià.²⁰

En la seva primera destinació com a mestre, a Mieres (Girona), l'any 1864, les opinions sobre la seva tasca com a docent ja eren molt favorables:

«El día 17 del corriente mes se celebraron en este pueblo los exámenes generales de los niños concurrentes a la escuela pública que tan acertadamente dirige el digno y entendido profesor D. Salvador Genís. Creeríamos fallar a un deber de gratitud si no manifestásemos públicamente la satisfacción que todo el pueblo ha sentido al ver el buen estado de instrucción de sus hijos, a juzgar por el testimonio público que de ello acaban de dar en el acto de prueba a qué nos referimos».²¹

Més tard, Salvador Genís va exercir de secretari municipal a Castelló d'Empúries, a Calella i, finalment, en la plaça d'oficial, a l'Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols.

També i, segons explica Ramon Aliberch, coincidint amb els preludis de la fundació de les Escoles del Districte Segon, va publicar uns articles de pedagogia, els quals, llegits per Josep Maria Valls i Vicens, un dels patricis que va pensar la creació de les escoles, foren el desencadenant per confiar-li la direcció d'aquests centres.

¹⁷ MESTRAS, Lluís Maria. «Mestres d'aquell temps: Salvador Genís i Bech». *Presència* 01/09/1980, Arxiu Municipal de Girona, p. 33, 34.

¹⁸ GENÍS, Emili. «Salvador Genís. Dades biogràfiques». *Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, 4, Barcelona: 1919, p. 89-93.

¹⁹ *El Monitor de Primera Enseñanza*. Barcelona, 16 d'abril de 1864, p. 127.

²⁰ ELÍAS DE MOLINS, A. *Diccionario biográfico y bibliográfico de escritores y artistas catalanes del siglo XIX*. Tom I. Imprenta Fidel Giró. Barcelona: 1889, p. 648-649.

²¹ *El Monitor de Primera Enseñanza*. Barcelona, 6 d'agost de 1864, p. 254.

«Lo sabí mestre català de Sant Feliu de Guíxols, en Salvador Genís, ha publicat en alguns periòdichs catalans un Manifest als Mestres de Catalunya per a demanar-los-hi que l'ajudin en son “*Vocabulari català-castellà*” que té en preparació».²²

Els escrits de pedagogia esmentats van ser publicats, al llarg dels anys 1903 i 1904, al diari *Lo Geronés, periodich catalanista de avisos y noticies*,^{23 24} vinculat ideològicament a la Unió Catalanista. Els escrits són d'un valor incalculable per conèixer la tasca duta a terme per dotar la nostra llengua d'una gramàtica, ortografia, lèxic, etc., i per conèixer els problemes amb els quals es trobaven els docents que havien d'ensenyar el català i no disposaven dels elements bàsics a què poder agafar-se, en un moment en què la llengua era un autèntic «nus gordià».

Tornant de nou a les Escoles del Districte Segon, es pot dir que formaven part de les iniciatives pedagògiques que es van donar a començaments del segle xx a Barcelona.

«A principis del segle xx es van desenvolupar un seguit d'innovacions pedagògiques, batejades a casa nostra com l'escola nova. A Barcelona va obrir l'Escola Moderna de Ferrer i Guàrdia, l'Escola Horaciana de Pau Vila, l'Escola Racionalista Farigola vinculada a Joan Puig Elias, el Col·legi Mont d'Or de Joan Palau, l'Escola Vallparadís d'Alexandre Galfí, i l'Escola de Mestres de Joan Bardina. Incorporaven l'educació del caràcter i la voluntat, fomentaven la llibertat i la curiositat espontània de l'alumne, l'educació física, el contacte amb la natura i un estil de vida saludable. Una de les primeres iniciatives d'aquest tipus van ser les Escoles del Districte Segon al carrer dels Mercaders, fundades el 1902 per l'adroguer Ramon Monegal i el metge Albert Lleó i Morera. Davant l'èxit, es van crear aquestes escoles del districte sisè».²⁶

²² *Il·lustració Catalana*. Barcelona, núm. 14, 6 de setembre de 1903, p. 220.

²³ GENÍS, Salvador. «Als mestres de Catalunya». *Lo Geronés, periodich catalanista de avisos y noticies*. Any X, 433, 15 d'agost de 1903. p. 2.

²⁴ GENÍS, Salvador. «Agrahint y mallant». *Lo Geronés, periodich catalanista de avisos y noticies*. Any X, 442, 18 d'octubre de 1903. p. 1, 2.

²⁵ GENÍS, Salvador. «Sobre ensenyansa en catala». *Lo Geronés, periodich catalanista de avisos y noticies*. Any XI, 486, 21 d'agost de 1904. p. 2.

²⁶ THEROS, Xavier. «Una escola de barri. Les Escoles del Districte Sisè, al barri del Raval, van introduir tècniques acadèmiques pioneres». *Ara*, 16 de maig de 2015. https://www.ara.cat/societat/escola-barri_1_2845677.html.

Tenint en compte el que ens explica Jordi Monés i Pujol-Busquets en l'apartat titulat *La introducció del català a les institucions educatives* del llibre editat l'any 2008 per la Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana, quan parla dels establiments que seguien les pautes del moviment renovador que es donava a Europa i Amèrica, fa una classificació de quatre tipus d'escoles i considera com a centres emblemàtics les Escoles del Districte II i del Districte VI com a escoles catalanes on la llengua vehicular era la catalana i on s'impartien classes de gramàtica castellana. Segons ens comenta, «eren centres docents on el català estava present en totes les activitats externes i internes de les escoles».²⁷

2. MÈTODE I FUNCIONAMENT

A més dels aspectes esmentats, hi havia altres factors de gran importància en la formació dels alumnes com eren la higiene, l'exercici físic i la salut dels alumnes a l'escola. És per això, i per tal de garantir-ho, que es va comptar amb els serveis del Dr. Ricard Costa i Pons:

«Con el fin de tener resuelta la importante cuestión de la higiene, la junta directiva de las Escoles del Districte Segon ha acordado aceptar los servicios y el valioso concurso del señor don R. Costa Pons, doctor en Medicina y Cirugía, quien se ha ofrecido para vigilar la higiene de las escuelas, inspeccionar a los alumnos y dar cada dos meses conferencias sobre higiene doméstica, velando por los ejercicios físicos y por la salud dentro de las escuelas, en lo que haga referencia al funcionamiento de las mismas».²⁸

El període de matrícula dels ensenyaments oferts per les Escoles del Districte Segon es publicava a la premsa local i, a més, incloïa les condicions dels candidats. Cada any, obrien el període de matrícula de l'Escola Graduada, amb tot el que això implicava; a més a més, continuaven ampliant-ne els estudis:

«Ha quedado abierta la matrícula para las enseñanzas de párvulos y elemental, que sostenidas por las “Escolas del districte segon”, han de inaugurarse el próximo mes de octubre, los alumnos deberán residir en el segundo distrito municipal de esta ciudad, y en cada clase el número

²⁷ AAVV. *Pedagogia, política i transformació social (1900-1917)... op. cit.*, p. 93.

²⁸ *La Vanguardia*, Barcelona, 23 de setembre de 1904, p. 3.

de ellos no podrá acceder de 40, de los cuales el 15 por 100 por lo menos habrán de ser hijos de obreros. Las solicitudes de inscripción habrán de ser dirigidas a la Junta directiva en el domicilio social, Mercaders, 40, hasta el día 15 del actual. »²⁹

«Las clases empezarán en el 1º de octubre y queda ya abierta la matrícula en el propio local de las “Escoles”: calle de Mercaders, 40, principal».³⁰

En el curs 1905-1906 es van iniciar els ensenyaments com a Escola Graduada amb l'esquema següent: pàrvuls, primer, segon, tercer i quart graus d'educació primària.

«Las Escoles del districte segon (Mercaders, 40, principal) ponen en conocimiento de las personas interesadas que durante este mes continuará abierta la matrícula. Por ser dichas “Escoles”, graduadas con número limitado de discípulos, hácese preciso no dilatar la matrícula por quienes deseen concurrir».³¹

Les disciplines que s'impartien en els diferents graus, segons la Memòria de les Escoles del Districte Segon del curs 1905-1906,³² eren el que transcrivim a continuació:

- **Pàrvuls:** principis de lectura, formació de lletres. Numeració parlada i escrita. Catecisme. Exercicis de Llenguatge català i castellà. Historietes morals i recreatives. Cant. Gimnàstica.
- **Primer grau:** lectura. Escriptura. Catecisme. Història Sagrada. Rudiments de Gramàtica. Aritmètica. Urbanitat. Gimnàstica. Solfeig i Cant.
- **Segon grau:** lectura. Cal·ligrafia. Catecisme. Història Sagrada. Gramàtica. Aritmètica. Nocions de Geografia i Geometria. Urbanitat. Instrucció Cívica. Rudiments de Física i d'Història Natural. Narracions d'Història de Catalunya. Gimnàstica. Solfeig i Cant.
- **Tercer grau:** lectura. Cal·ligrafia. Catecisme. Història Sagrada. Gramàtica. Aritmètica. Geografia. Geometria. Elements d'Història. Instrucció Cívica. Gimnàstica. Solfeig i Cant.

29 La Vanguardia, Barcelona, 6 de setembre de 1904, p. 3.

30 La Vanguardia, Barcelona, 29 de setembre de 1906, p. 3.

31 La Vanguardia. Barcelona, 18 de setembre de 1912, p. 2.

32 ESCOLES DEL DISTRICTE SEGON. Memòria: Presentada a la Junta General Extraordinària celebrada'l dia 13 de febrer de 1906. Barcelona: L'Avenc. 1907, p. 9-10.

- **Quart grau:** lectura. Cal·ligrafia. Religió. Gramàtica. Aritmètica. Geografia. Geometria. Història General, Història d'Espanya, i en particular de Catalunya. Instrucció Cívica. Higiene. Nocions de Física i Química, d'Història Natural i Agricultura. Gimnàstica. Solfeig i Cant.

Aquesta formació «teòrica» es complementava amb una formació de caràcter més pràctic: «Y, com a complement pràctic d'aitals ensenyances, han fet els deixebles, en diferents agrupaments, excursions y sortides a diversos llocs, sempre que els mestres ho han cregut convenient tals fins educatius de les Escoles».³³

Com es pot veure, també s'havien introduït disciplines com Gimnàstica, Solfeig i Cant, al llarg de tot el procés formatiu, amb la finalitat d'oferir una educació integral segons s'explicava també a la Memòria del curs 1905-1906: «Respon la primera al criteri pedagògic que vol l'educació integral, afavorint y determinant el desenrotllament físic a l'hora que'l de l'intellectualitat y el de la moral del deixeble».³⁴

La disciplina de Gimnàstica era de gran importància en la formació dels alumnes i estava a càrrec del professor Sr. Andreu Arias. L'activitat i els progressos en la matèria es visualitzaven en festivals gimnàstics com ens indiquen Xavier Torredadella-Flix i Jordi Brasó: «Aquests festivals gimnàstics es feien en llocs emblemàtics de la ciutat de Barcelona i on pogués assistir gran quantitat de públic com eren el Parc de la Ciutadella, el camp del Futbol Barcelona».³⁵

«Así para observar los excelentes resultados de la buena educación fueron frecuentes los festivales gimnásticos, como el del 16 de junio de 1907, dirigido por el profesor Andrés Arias en la plaza de Armas del Parque de la Ciutadella con los niños del Asilo Duran, la Casa de la Maternidad y las Escuelas Catalanas del distrito II y VI. Este festival contaba con la animación de la banda de música municipal que decoraba las diferentes composiciones de ejercicios de gimnástica escolar en grupo y algunos juegos».^{36 37}

³³ *Ibidem*, p. 10.

³⁴ *Ibidem*, p. 10.

³⁵ TORREBABELLA-FLIX, Xavier; BRASÓ RIUS, Jordi. «Barcelona y el problema de la educación física en la primera enseñanza a principios del siglo XX. Las Escuelas Catalanas del Distrito VI». *Revista Brasileira de História da Educação*, vol. 1, 72. Universidade Estadual de Maringá, Maringá, PR, Brasil, 2017, p. 135-173.

³⁶ *El Mundo Deportivo*. Barcelona, 13 de juny de 1907, p. 5.

³⁷ *El Mundo Deportivo*. Barcelona, 20 de juny de 1907, p. 3.

Aquestes presentacions esportives es van continuar fent, com l'anunciada al diari *El Diluvio* com a «FIESTA SIMPÁTICA» i a la revista *Ilustració Catalana*.

«El Ayuntamiento acordó en la última sesión asistir corporativamente a la fiesta deportiva que el día 11 del corriente los Clubs de foot-ball Barcelona y Català dedicarán a las Escoles del districte segon y districte sisè.

»Para dar mayor lucimiento a la fiesta acordó también asistiera la banda municipal. Es de esperar en dicha fiesta un completo éxito, no solo por lo dicho anteriormente, sino también por la gran demanda de localidades, por la notoriedad de las personas que a ella concurrirán y por la cooperación valiosa de la Sociedad Económica de Amigos del País, que, además de ser la iniciadora del curso de gimnasia, subvenciona 45 niños».³⁸

«Festa sportiva. Aquesta tarda tindrà lloch en el camp de Foot-Ball «Barcelona» a benefici de les Escoles del Districte II y VI, en la que'ls noys de les Escoles executaran evolucions gimnàstiques y cants populars».³⁹

Imatge 2: Alumnes de les escoles del districte II i districte VI fent exercicis.

Font: *Ilustració Catalana*, Barcelona, núm. 419, 18 de juny de 1911, p. 345

³⁸ *El Diluvio*. Barcelona, 7 de juny de 1911, p. 25.

³⁹ *Ilustració Catalana*. Barcelona, 418, 11 de juny de 1911, p. 13.

També, quan arribava el bon temps, els alumnes de les escoles dels districtes segon i sisè tenien un altre lloc on practicar gimnàstica sueca i prendre banyes de sol, era a la platja, concretament a les instal·lacions del Club Natació Barcelona:

«La Junta del Club cedia gentilmente de 9 a 12 part del seu local a les Escoles. Aquesta iniciativa de les Juntes d'ambdues Escoles, se la feu seva l'Ajuntament amb el nom de semi-colònia de platja. Les Escoles organitzaren aquests banyes de mar per tots els seus deixebles, durant els anys 1911, 1912 i 1913».⁴⁰

Imatge 3: L'estiueig dels alumnes de les escoles catalanes dels districtes II i VI. Una lliçó de gimnàstica sueca abans del bany a la terrassa del Club de Natació Barcelona.

Font: Il·lustració Catalana, Barcelona, núm. 531, 10-8-1913, p. 758

S'ha de tenir present que no va ser fins l'any 1901 que es va incorporar una matèria relacionada amb aspectes esportius o físics al currículum de l'ensenyament primari i el nom d'aquesta assignatura era *Ejercicios Corporales*. La incor-

⁴⁰ *L'Historial, els Homes i la Collita de les Escoles dels Districtes II i VI. Edició íntima exclusivament destinada als professors i ex-alumnes*. Barcelona, 1956, p. 17.

poració es va fer mitjançant un reial decret del ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts, Álvaro Figueroa, comte de Romanones, publicat a la *Gaceta de Madrid* de 30 d'octubre de 1901, que, a l'article tercer detallava les matèries de què es componia la primera ensenyança.⁴¹

Imatge 4: Els alumnes de les escoles catalanes dels districtes II i VI. Prenent banys de mar, de sol y practicant gimnàstica somocètica a la platja del Club de Natació Barcelona.
Font: Il·lustració Catalana. Barcelona, núm. 480, 18 d'agost de 1912, p. 421

A més a més de la formació en educació física, també s'impartia als alumnes més petits de les escoles catalanes del districte segon classe de jocs populars, com les bitlles.⁴²

⁴¹ *Gaceta de Madrid*, núm. 303, de 30 d'octubre de 1901, Reial decret de 26 d'octubre de 1901, Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts, p. 498.

⁴² ALIBERCH, Ramon. «Historial... *op. cit.*, p. 7.

Imatge. 5: La senyoreta Farnés en una classe de jocs populars als alumnes de les escoles catalanes del districte II. **Font:** Il·lustració Catalana. Barcelona núm. 673. Feminal núm. 109

Com hem dit abans, a les Escoles del Districte Segon es feien també classes nocturnes en les quals s'impartia una formació de caràcter professional o d'arts i oficis, com podria ser en matèria de teixits i indústria tèxtil, dibuix, pintura i càlcul mercantil.

El dibuix per a teixits era clau en els ensenyaments tèxtils i en els futurs professionals de la indústria tèxtil a Catalunya, com indica Sílvia Carbonell Basté a la revista *Datatèxtil*:

«El dibuix per a teixits s'impartia a través de diferents assignatures relacionades: dibuix artístic, geomètric, ornamental, paisatgístic, cal·ligràfic i dibuix aplicat —aquest darrer, indispensable per fer les apostes en carta dels teixits de jacquard—. Aquestes assignatures es van dur a terme a les escoles d'Arts i Oficis de Sabadell, de Barcelona, de Terrassa o d'Igualada, a l'Acadèmia Industrial de Manresa, l'Escola Superior d'Indústries de Vilanova i la Geltrú, l'Escola Universitària d'Enginyers i Indústries Tèxtils de Terrassa o l'Escola d'Indústries Tèxtils de Barcelona i fins i tot en els ateneus d'Igualada, de Barcelona, les Escoles de Districte —com el II de Barcelona— i segurament moltes altres».

Els professors que impartien les classes de dibuix a les escoles tèxtils tenien coneixements tècnics específics en la matèria i també artístics. I a més de ser uns grans pedagogs, van ser reconeguts personatges polifacètics, ja que molts d'ells van treballar en una o més empreses, tenien el seu estudi de dibuix particular, publicaven articles o feien conferències. Camil Cots, Pau Rodon, Agustí Esclasans i Lluís Borràs en són bons representants.

En ple Modernisme, a les escoles de Belles Arts com la Llotja, els mestres solien ser artistes o pintors, i alguns, en més o menys mesura, tenien algun tipus de vinculació amb els teixits. Josep Pascó, que hi impartia l'assignatura de Dibuix Aplicat a la Indústria, va arribar a ser un bon col·leccionista de puntes i altres teixits. Claudi Lorenzale degué influir en les classes que va impartir a Lluís Borràs i Bestit, dibuixant que es va especialitzar en tèxtil i que acabà sent professor de Dibuix de les Escoles del Districte Segon de Barcelona. El 1906, *La Vanguardia* destacava la gran millora de les classes de Dibuix des que Borràs se n'havia fet càrrec.⁴³

Com cada any, el curs s'iniciava el primer d'octubre, havent aprofitat el període estival per fer millores en les instal·lacions i en la maquinària destinada a la docència: «Las “Escoles del districte segon” abrirán sus clases de noche el día 1° de octubre próximo, habiéndose dado gran impulso, durante las vacaciones, para su mejoramiento, ya que se ha trabajado de firme en el montaje de la parte mecánica y fuerza motriz de las clases de teoría y práctica de tejidos por los antiguos discípulos de las mismas y, al inaugurarse el nuevo curso podrán darse las lecciones verdaderamente prácticas con todo el material necesario, lo que hasta ahora no había sido posible efectuarlo en ninguna entidad de la índole, de estas escuelas. Visto el satisfactorio resultado de los (anteriores cursos y no perdonando sacrificio) de ninguna clase, la junta directiva secundando la idea del profesor señor Canal, ha acordado instalar un Museo Industrial para el que se han recibido ya objetos y adhesiones. En las clases de dibujo se ha introducido una gran mejora consistente en una sección de dibujo natural a cuyo efecto su profesor don Luis Borrás y Bestit se propone darles todo el desarrollo posible. Las clases empezarán en el 1° de octubre y queda ya abierta la matrícula en el propio local de las “Escoles”: calle de Mercaders, 40, principal».⁴⁴

⁴³ CARBONELL, Sílvia. «El disseny tèxtil català en el Modernisme: el dibuix i les escoles». *Datatèxtil*. Terrassa, 31, 2014, p. 1-7.

⁴⁴ *La Vanguardia*. Barcelona, 29 de setembre de 1906, p. 3.

La formació teoricopràctica que rebien els alumnes de les classes nocturnes a les escoles es complementava amb visites a les empreses, que es feien els diumenges:

«Los alumnos de la clase de “Teoría y práctica de tejidos”, de las “Escoles del Districte Segon”, invitados por los señores Matas y Compañía para visitar su fábrica, lo efectuaron el domingo último, acompañados de su profesor. Don Antonio Barbado guió a los visitantes por las distintas dependencias de la fábrica, dando a los referidos alumnos detalladas explicaciones».⁴⁵

«Los alumnos de la clase de tejidos de las “Escolas del Districte según” han inaugurado las visitas a establecimientos industriales en este curso, como la efectuada el domingo próximo pasado en unión de sus profesores al taller de picar cartones para tejidos de Don Isidro Mas».⁴⁶

Durant els anys 1910 i 1911 continuava la incorporació de nous ensenyaments a les Escoles del Districte Segon amb la Secció d'Ensenyament Industrial i altres cursos de dibuix i pintura i càlcul mercantil:

«Las Escoles del Districte Segon han establecido en su local de la calle de Mercaders, núm. 40, una sección de Enseñanza Industrial, que comprende, por ahora, y como principio de organización, un plan de Artes y Oficios. Además de disponer cómodamente las salas de Dibujo y dotarlas de abundantes modelos y accesorios para el buen resultado, de este estudio, han mejorado de una manera notable el material de la Práctica de Tejidos, adquiriendo elementos importantes, entre ellos un telar Northrop, de los mejores sistemas conocidos, que, junto con otros telares, máquinas y aparatos ya existentes, funcionará pronto en la espaciosa sala destinada a aquella sección. La clase de cerrajería será dirigida por don José Casas».⁴⁷

«Las “Escolas del districte segon” establecidas en esta ciudad (Mercaders, 40), abren mañana un curso de dibujo y pintura de ocho a nueve y media de la noche, para obreros, bajo la dirección de los profesores don Buenaventura Llauredó y don Francisco Jorba. Este curso lo compondrán las asignaturas siguientes: dibujo lineal con

⁴⁵ *La Vanguardia*. Barcelona, 9 d'abril de 1907, p. 3.

⁴⁶ *La Vanguardia*. Barcelona, 12 de novembre de 1907, p. 2.

⁴⁷ *La Vanguardia*. Barcelona, 27 de gener de 1910, p. 4.

lavados en negro y colores, dibujo decorativo con elementos de pintura, dibujo de figura, copia del yeso y pinturas al óleo al pastel y acuarela. Como complemento los profesores explicarán elementos de geometría plana, perspectiva e Historia del Arte decorativo».⁴⁸

«En las “Escoles del districte segon”, Mercaders, 40, principal, se inaugurará, el día 1º de junio una clase nocturna de cálculo mercantil, para la cual queda abierta la matrícula en el local citado».⁴⁹

«En la tarde del día 4 del corriente, los alumnos de la clase de tejidos de las “Escoles del Districte segon”, de Barcelona, acompañados de su profesor y distinguido amigo nuestro don José Canal Campañá se trasladaron a la industriosa ciudad de Sabadell, siendo allí recibidos por el ilustrado director de la Escuela de Artes y Oficios, nuestro respetable compañero D. Narciso Giral, quien tuvo la delicadeza de acompañarles en las distintas visitas que efectuaron durante su permanencia en aquella ciudad.

»La primera fué a la mentada Escuela de Artes y Oficios, donde después de seguir todas las aulas pudieron admirar algunos trabajos de gasa del propio Sr. Giral. También visitaron la fábrica de tejidos de algodón de los Sres. Prat, Carol y C.^a, en la que D. Juan Carol les fue mostrando las diferentes secciones de esta bien montada fábrica, dándoles atinadas instrucciones respecto al modo de funcionar de las diversas máquinas. Visitaron también la fábrica de hilados de estambre de la Sociedad Anónima Sucesora de Cuadras y Prim, en la que su director Sr. Piquart les dio completísimos detalles sobre hilatura, así como también la del mismo ramo de los Sres. Luis Arañó y C.^a.⁵⁰

Les Escoles del Districte Segon acceptaven donacions relacionades amb la formació que s'impartia al centre, com podia ser maquinària d'indústries tèxtils. Aquestes aportacions es podien veure en la premsa i s'interpretaven com l'interès que mostrava un determinat sector productiu, en aquest cas el tèxtil, per la formació que sobre aquest sector s'impartia a les escoles esmentades:

«En la última reunión de la Junta directiva de las “Escoles del districte segon” se dio cuenta de los ofrecimientos hechos por la casa

⁴⁸ *La Vanguardia*. Barcelona, 1 d'octubre de 1911, p. 4.

⁴⁹ *La Vanguardia*. Barcelona, 27 de maig de 1913, p. 3.

⁵⁰ *Cataluña Textil. Revista Mensual Hispano-Americana*, tom II, 18. Badalona, 1908, p. 89.

Viuda é hijos de Claudio Arañó, de ceder gratuitamente un telar mecánico con máquina Jacquard, y de la de don Cayetano Fábregas y Rafart de un motor eléctrico con su correspondiente contramarcha, para que pueda utilizarse en la clase de teoría y práctica de tejidos, a fin de que la enseñanza sea realmente práctica y por lo mismo provechosa para los obreros que allí asisten; habiéndose acordado aceptar dichas ofertas, que tanto honran a los dadores, y que demuestran el interés que despierta en nuestros industriales y comerciantes la obra de instrucción que realiza dicha entidad».⁵¹

També cal destacar un altre donatiu per a l'assignatura de dibuix:

«Las Escoles del Districte segon» acaban de recibir un magnífico donativo, hecho a las mismas por el doctor don Luis Moragas, en nombre de la familia de su señor padre el distinguido pintor fallecido poco ha. Consiste aquel en una importante colección de modelos, aparatos y láminas para dibujo, procedente todo del taller del difunto artista: lo cual enriquece de un modo espléndido la sección respectiva de dichas escuelas y coloca el nombre de don Tomás Moragas entre los de las personas amantes de la cultura popular, objetivo que con afán persigue la mencionada institución».⁵²

Les Escoles del Districte Segon, com altres moltes escoles, rebien subvencions de l'Ajuntament, tal com consta a *La Vanguardia* de 23 de desembre de 1904 i de 6 de gener de 1907, en què es detallen les quantitats assignades entre els establiments d'ensenyament de Barcelona, a proposta de la Comissió Municipal de Governació. S'hi detalla que la quantitat adjudicada a les Escoles del Districte Segon el 1904 va ser de 350 pessetes,⁵³ i el 1907, de 1.500 pessetes.⁵⁴ L'Ajuntament de Barcelona va continuar donant aquesta darrera quantitat de 1.500 pessetes, almenys des de l'any 1907⁵⁵ fins al 1912.

Les Escoles del Districte Segon també donaren ajut econòmic a la publicació de la revista d'art, literatura i educació *Art Jove*. La revista tenia la seva redacció i administració a la Secció de Belles Arts de l'Ateneu de les Escoles Catalanes del Districte Segon, al carrer dels Mercaders, número 38.

⁵¹ *La Vanguardia*. Barcelona, 24 de febrer de 1905, p. 3.

⁵² *La Vanguardia*. Barcelona, 6 de desembre de 1906, p. 3.

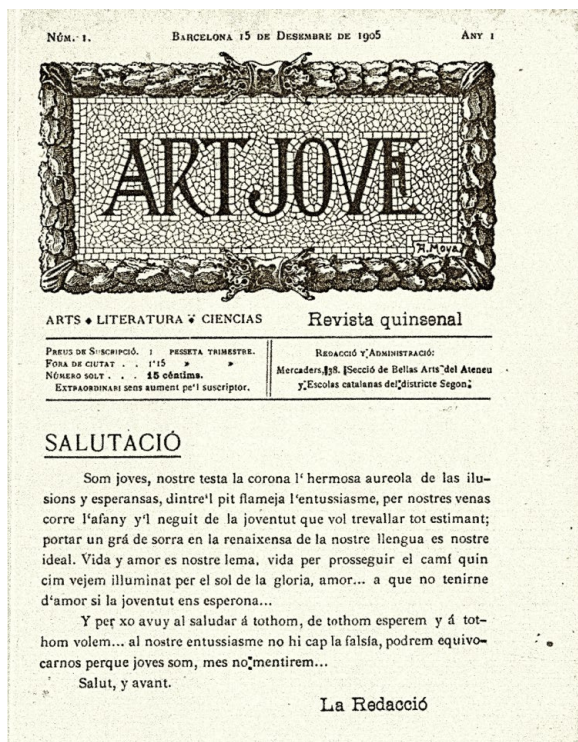
⁵³ *La Vanguardia*. Barcelona, 23 de desembre de 1904, p. 2.

⁵⁴ *La Vanguardia*. Barcelona, 6 de gener de 1907, p. 3.

⁵⁵ AYUNTAMIENTO DE BARCELONA. *Anuario Estadístico de la Ciudad de Barcelona*, año VI, 1907, p. 618.

Era dirigida per Sebastià Xanxo i va ser publicada quinzenalment entre el 15 de desembre de 1905 i el 31 d'octubre de 1906; en total se'n van publicar 22 números.

«Donem la benvinguda a aquesta entusiasta Revista, que vé tan plena de nobles desitjos, a contribuir al esplendor de la nostra renaxensa artística y literaria. Los treballs que publica en prosa ó en vers, deguts a joves, en sa major part ja altament coneguts en lo camp de les Lletres, les aspiracions que revela, lo criteri qui informa totes ses declaracions, atreuen desseguida per la sinceritat que demostran y fan esperar que la Revista tindrà una tan digna acullida com nosaltres voldríam». ⁵⁶

Imatge 6: Portada de la revista Art Jove. Barcelona, núm. 1, 15-12-1905

⁵⁶ *Il·lustració Catalana*. Barcelona, 14 de gener de 1906, p. 30.

El primer número d'Art Jove sortia el 15 de desembre de 1905 amb una salutació, signada per la redacció, que transcrivim a continuació: «Som joves, nostre testa la corona l'hermosa aureola de las ilusions y esperansas, dintre'l pit flameja l'entussiasme, per nostres venas corre l'afany y'l neguit de la joventut que vol trevallar tot estimant; portar un grà de sorra en la renaixensa de la nostre llengua es nostre ideal. Vida y amor es nostre lema, vida per prosseguir el camí quin cim vejem il·luminat per el sol de la gloria, amor... a que no tenirne d'amor si la joventut ens espera...

»Y per xo avuy al saludar á tothom, de tothom esperem y á tothom volem... al nostre entussiasme no hi cap la falsia, podrem equivocarnos perquè joves som, mes no'mentirem... Salut, y avant».⁵⁷

La portada de la revista quinzenal d'arts, literatura i ciències *Art Jove* tenia una capçalera mixta, amb un dibuix d'Anton Moya Carulla, de caràcter modernista, amb el títol de la publicació. En portades de números posteriors, a més dels membres del seu consell de redacció, s'hi podia veure una relació de distingits poetes, prosistes i crítics d'art que cooperaren en la revista, entre ells; Jeroni Estrany, Josep M. Folch i Torres, Salvador Genís i Bech, Àngel Guimerà, Antoni Bori i Fontestà, Aureli Capmany, Adelaida Ferré Gomis, Joana Vidal Tarragó, Josep Carner, Joaquim Ruyra i Joan Maragall.

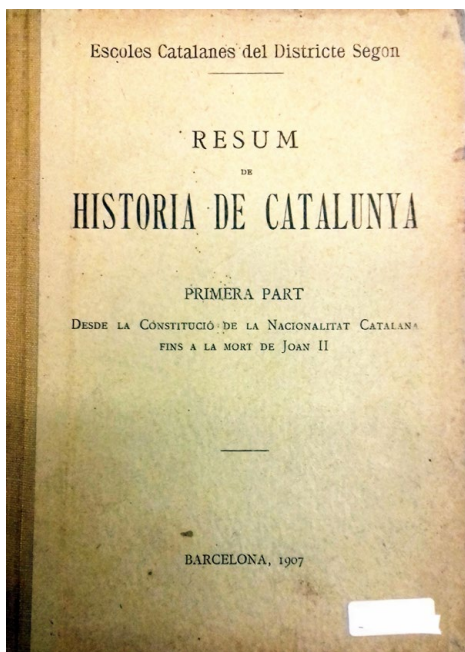
A les Escoles del Districte Segon, a més de la revista *Art Jove*, també s'havia fet la impressió dels llibres de text destinats a l'Escola Graduada. Per fer front a aquestes despeses, es feien actuacions dramàtiques o de l'orfeó per recaptar fons:

«En la última junta directiva celebrada por las “Escolas del districte segon”, se dio cuenta de muchos trabajos realizados; se tomaron varios acuerdos acerca de la adquisición de material de enseñanza, fijáronse los días de exámenes y reparto de premios; además se organizaron las clases recreativas y de adorno de la temporada de verano; por último, decidióse ponerse de acuerdo con don Luis Graner para celebrar en el teatro Principal el día 27 del actual a las nueve de la noche, una función de beneficencia, destinándose los ingresos a sufragar los gastos de impresión de volúmenes destinados a la “Escola” graduada. Tomarán parte en dicha función el cuadro dramático, la sección gimnástica, el Orfeón de las “Escoles del districte segon” y otros varios que no

⁵⁷ *Art Jove*. Barcelona, 1, 15 de desembre de 1905, p. 1.

recordamos, pero que contribuirán a amenizar dicho espectáculo ya de suyo simpático por el benéfico fin a que le dedican sus organizadores».⁵⁸

Aquests llibres, sobre la temàtica de les diferents assignatures de l'Escola Graduada, com per exemple *Resum de Història de Catalunya. Primera Part. Des de la Constitució de la Nacionalitat Catalana fins la mort de Joan II. Barcelona 1907*, es feien en un format petit (15 x10 cm).

Imatge 7: Portada del llibre de text de les Escoles del Districte Segon
Resum de Història de Catalunya. Barcelona 1907

Ja que hem esmentat l'Orfeó, creiem que ens cal destacar la figura del professor de música Joan Gibert i Camins, atès que la creació de l'Orfeó de les Escoles del Districte Segon va sorgir a conseqüència de la impartició de solfeig i cant als alumnes:

«Les lliçons de solfeig y cant, en rigor ja iniciades desde'l primer curs, han permès la fundació de l'Orfeó de les Escoles del Districte

⁵⁸ *La Vanguardia*. Barcelona, 18 de juny de 1907, p. 3.

Segon, branca ufanosa de l'arbre de la nostra institució que ha escampat arreu sava y perfum ab el ressò de cants populars, donant palesa mostra de la seva esplèndida creixença y volada al portar pel seu conducte la nostra iniciativa o la nostra cooperació a nombrosos actes de propaganda relativa a la cultura, beneficència y enaltiment de la pàtria». ⁵⁹

L'Orfeó va fer diverses actuacions, atès el que en deien els diaris i revistes d'aquell temps:

«Despierta gran interés entre los aficionados al arte musical, el concierto vocal e instrumental que las entidades artísticas reunidas “Orfeó Canigó”, de la sección musical del “Ateneu del districte Segon”, “Circol Musical Bohemi” y “Orfeó de les Escoles del Districte Segon”, celebrarán el miércoles próximo, día 8 del actual, a las nueve de la noche, en el teatro de Novedades, a beneficio del “Patronato de Cataluña para la lucha contra la tuberculosis”. El objeto caritativo de la mencionada fiesta, lo propio que lo selecto del programa que se ejecutará, explican que estén agotándose las localidades para el mencionado concierto, que según todas las probabilidades resultará un verdadero acontecimiento artístico». ⁶⁰

«Avuy, dissabte de Gloria, á 2/4 de 10, sessió única. L'orfeó de nois de les Escoles del Districte Segon, en obsequi als concurrents del teatre Principal cantarà algunes composicions del seu repertori». ⁶¹

Una altra de les persones que considerem més importants per les seves aportacions a les Escoles del Districte Segon és l'arquitecte Lluís Domènech i Montaner, ja que fou el creador de la senyera per a l'Orfeó. Aquesta era una senyera emblemàtica, tant en l'àmbit de l'Orfeó com de les Escoles mateixes. En el model de diploma que lliuraven les Escoles del Districte Segon estava representada aquesta senyera: «...la senyera de les Escoles fou feliçment estrenada en la memorable festa de l'homenatge de la Solidaritat Catalana celebrada el 20 de maig del darrer...». ⁶²

⁵⁹ ESCOLES DEL DISTRICTE SEGON. *Memòria: Presentada a la Junta General Extraordinària celebrada'l dia 13 de febrer de 1906*. Barcelona: L'Avenc, 1907, p. 10.

⁶⁰ *La Vanguardia*. Barcelona, 5 de novembre de 1905, p. 3.

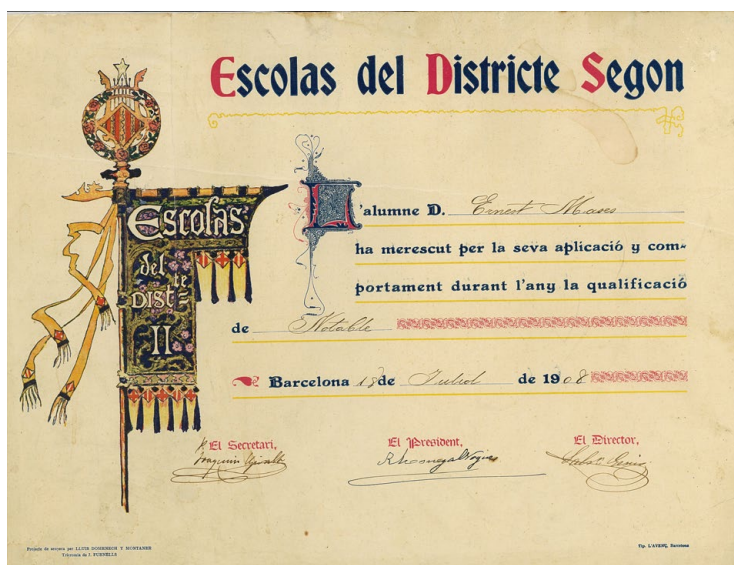
⁶¹ *La Vanguardia*. Barcelona, 14 d'abril de 1906, p. 8.

⁶² ESCOLES DEL DISTRICTE SEGON. *Memòria: [...] 1906...*, op. cit., p. 13.

«Desde el día 14 del corriente, estará expuesta en el Salón Parés la “Senyera del Orfeo” de las “Escoles del districte segon” que resulta realmente una verdadera obra de arte, proyecto del arquitecto don Luis Doménech y Muntaner».⁶³

«Finalment, al mateix Saló, constituïnt bonica manifestació decorativa, hi há la senyera per l'Orfeo infantil de les “Escoles del districte segon”, en quina confecció hi han estat a gran altura des de l'arquitecte Lluís Doménech a la senyoreta Ballescà, a la casa Malveyh y a ca'n Santamaria».⁶⁴

El fet de tenir Lluís Domènech i Montaner com a autor de la senyera de l'Orfeo era un privilegi.

Imatge 8: Diploma de les Escoles del Districte Segon amb la senyera de Domènech i Muntaner

Les dues juntes directives de les Escoles del Districte Segon i Sisè eren presidides per Ramon Monegal i Nogués, i fundades el 1904 i el 1906 respectivament, i és per això que tenien un cert paral·lelisme en el seu model edu-

⁶³ *La Vanguardia*. Barcelona, 12 d'abril de 1906, p. 5.

⁶⁴ *Il·lustració Catalana*, núm. 152, 29 d'abril de 1906, p. 269.

catiu: «Conforme anunciamos, el “Orfeó de las Escuelas del Districte Segon” visitó anteayer por la mañana las del “Districte Sisè”, obsequiándolas con una sesión literario-musical, que resultó muy agradable. Formaban la primera parte un discurso de salutación por el joven don Juan Casas, quien recordó las principales glorias de Cataluña y la importancia de su lengua; la lectura de una poesía titulada: “A las noves escoles”, original de don E. Genís y Horta; la ejecución de varios ejercicios gimnásticos, dirigidos por el profesor don Andrés Arias; el monólogo: “Quan seré gran”, y el sainete: “El quarto de les rates”, éste y aquél desempeñados con el mayor acierto, y mereciendo todos los números prolongados aplausos. La segunda parte la constituían varios cantos, dirigidos por don Juan Gibert Camins, siendo cada uno de ellos muy aplaudido, y de una manera especial “La marruixa”, que obtuvo los honores de la repetición. Terminó tan agradable fiesta con un elocuente discurso pronunciado por don Ramón Monegal, cuyo señor hizo patente la necesidad que todos tenemos de contribuir, conforme a nuestra posición social, al fomento de las escuelas, procurando que en cada distrito de nuestra ciudad las haya como en el segundo y en el sexto. Recomendó a los vecinos de este último a que todos cooperen al mayor engrandecimiento de las mismas, por el positivo resultado que les han de reportar. Felicitó a las entidades domiciliadas en el local donde tuvo lugar tan hermosa fiesta, por los laudables fines que persiguen, y dio las más expresivas gracias a la numerosa y distinguida concurrencia que asistió al acto. El señor Monegal fue igualmente aplaudidísimo».⁶⁵

«Podem dir-vos que ha nascut una entitat germana de la nostra en el districte sisè, ab el propòsit de fomentar allí, com ho hem fet y ho farem aquí nosaltres, en la pròpia llengua, l'educació y l'instrucció populars».⁶⁶

En la mateixa línia, va ser elegit com a director de les Escoles del Districte Sisè el doctor Jeroni Estrany i Lacerna, i foren aquestes un dels primers centres escolars organitzats amb preocupacions tècniques de control físic, psicològic i pedagògic de l'alumnat.⁶⁷

⁶⁵ *La Vanguardia*. Barcelona, 12 de juny de 1906, p. 3.

⁶⁶ ESCOLES DEL DISTRICTE SEGON. *Memòria: [...] 1906... op. cit.*, p. 14.

⁶⁷ DOMÈNECH, Salvador. «La gran lliçó del mestre Enric Gibert Camins». *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació*. Barcelona, 33, 2019, p. 19.

Quan acabava el curs, es feia l'acte de lliurament de premis als alumnes:

«Hoy, a las diez de la mañana, en el teatro del Ateneo Obrero del distrito segundo (Mercaders, 40, principal), se procederá al reparto de premios a los alumnos de las Escoles del districte segon».⁶⁸

L'any 1914 es va celebrar el lliurament de premis als alumnes de les Escoles del Districte Segon juntament amb els alumnes de les Escoles del Districte Sisè: «El domingo próximo, a las tres y media de la tarde, las “Escoles del Districte Segon” y “Escoles del Districte Sisè” harán la fiesta de repartición de premios de fin de curso a sus discípulos, en el teatro Olimpo (Ateneo autonomista del distrito segundo), Mercaders, 49, habiendo invitado a las autoridades y entidades protectoras».⁶⁹

3. ELS HOMES I LA COLLITA

Com hem vist abans, el professorat era, sens dubte, el més important. Per aquest motiu es va triar com a primer director de les Escoles del Districte Segon l'insigne pedagog Salvador Genís i Bech, que, com recorda Pujol i Fabrelles:

«era autor de l'obra *El auxiliar del maestro catalán en la enseñanza de la lengua castellana*, una obra utilitzada en alguns centres escolars per introduir el català escrit, pretenent amb això, eliminar els mateixos efectes negatius de l'aprenentatge dels nens catalans en una llengua que desconeixien».⁷⁰

»Entre els professors de les escoles destaquem a: Fèlix Jové i Vergés; Lluís Tintoré i Torrens (Càlcul Mercantil i Tenidoria de Llibres); Antoni Caubet, Emili Turró o Lluís Borràs i Bestit, i també Caterineta Nieto (pàrvuls); Virgili (declamació); Borràs Bestit (dibuix industrial); Fruitós Piqué (Director de l'Orfeó Canigó) que amb el mestre Joan Gibert Camins tingueren a càrrec l'educació musical amb la cooperació de Esteve Monegal i Prat; Andreu Arias (gimnàs); Mr. Michel (francès); Pelegrí Talarn i Francesc Llorens (dibuix natural i decoratiu); Genís Mayolas i Ramon Armengol ajudants a teixits del professor Josep

⁶⁸ *La Vanguardia*. Barcelona, 22 de juliol de 1906, p. 3.

⁶⁹ *La Vanguardia*. Barcelona, 22 de juliol de 1914, p. 3.

⁷⁰ PUJOL, David. *Els orígens de l'escola catalana*. Barcelona: CEAC, 1998, p. 21.

Canal; Les senyoretetes Vilaret, Dolors Estefanell (pàrvuls), Julieta Farnés i Maria; Lluís Artigas (elemental segon grau), Pau Valldeu, Francesc Guitart (pàrvuls) o Josep Serra (Caligrafia). Palau i Pallarola, van ser directors de les Escoles en la segona i tercera etapa. En la primera etapa també va col·laborar el mestre públic Emili Genís i Horta (elemental primer grau), fill de Salvador Genís i Bech».

Pel que fa al professor Josep Canal, la revista *Cataluña Textil*, a l'apartat corresponent a professorat català li dedica un article en el qual expressa el seu bon saber fer a les escoles:

«La floreciente y benemérita entidad Escoles del Districte segon es una de las que más y mejor se han distinguido en la acción de propagar y fomentar no solamente las enseñanzas primarias y elementales, sino que también las profesionales, porque ha tenido, no solo un hombre resunitivo o una personalidad impulsadora para unas y otras, sino que también ha podido contar con un entusiasta devoto por lo que a la enseñanza del tejido se refiere. Son ellos D. Ramón Monegal, su digno presidente, y D. José Canal, su laborioso director de sus clases del tejido».⁷¹

El concurs per a la provisió de professorat sortia publicat a la premsa:

«Quienes hayan solicitado tomar parte en el concurso para la provisión de plazas de maestro vacantes en las “Escoles del districte segon y quart”, se servirán presentar el día 24 de los corrientes, a las nueve de la mañana, en el local de las últimas (Carmen, 107, segundo)».⁷²

Pel que fa a la collita, és a dir, els exalumnes, l'any 1917 es va constituir l'Associació d'Antics Alumnes de les Escoles del Districte Segon, la qual va dur a terme activitats lúdiques i culturals amb els seus associats. L'associació va ser un lloc de cohesió i record de les persones que en van formar part.

«Mañana la Asociación de Antiguos Alumnos de las Escuelas del distrito segundo efectuará una excursión a Santa Coloma de Gramanet y a San Jerónimo de la Murtra. Punto de reunión: plaza de Palacio (Lonja), a las seis».⁷³

⁷¹ *Cataluña Textil. Revista Mensual Hispano-Americana*, tom II, 20. Badalona, 1908, p. 122.

⁷² *La Vanguardia*. Barcelona, 23 de setembre de 1910, p. 3.

⁷³ *La Vanguardia*. Barcelona, 29 de desembre de 1917, p. 3.

«El próximo domingo, la Sección de Deportes de la Asociación de Antiguos Alumnos de las Escuelas del distrito segundo, efectuará una excursión a la montaña Pelada, Tibidabo, Vallvidrera y San Pedro Mártir. Se saldrá a las cinco y media de la parada de los tranvías de Horta». ⁷⁴

Pel que fa als exalumnes, Ramon Aliberch destaca en el seu article «Historial de les nostres escoles»: «Un membre del Patronat i un alumne arribaren a les altes magistratures estatals i la majoria dels deixebles ocupen càrrecs de responsabilitat en el comerç, en la indústria, en la administració i en les lletres». ⁷⁵

Entre ells destaquem exalumnes vinculats a la pedagogia com són Pere Vergés i Farnés⁷⁶ i Enric Gibert i Camins.⁷⁷ En altres àmbits destaquem el poeta i escriptor Domènec Juncadella i Ballbé; l'escriptor Ramon Aliberch (1888-1965); l'autor dramàtic i editor Salvador Bonavia i Panyella, que publicà diverses comèdies a la revista *La Escena Catalana*, interpretades en teatres de Barcelona i Madrid; i Ernest Masses Forges, el meu avi, organitzador, promotor i directiu de la natació catalana i espanyola, cofundador, l'any 1913, del Club Natació Atlètic a la platja de la Barceloneta, l'any 1921, del Club Natación Atlético a Madrid, l'any 1931, del Canoe Natación Club a Madrid. L'any 1924 fou president de la Comissió d'Esport i Excursionisme del Casal Català a Madrid; i igualment fou fundador i president del Col·legi Nacional d'Àrbitres de Natació de la Federació Espanyola de Natació.⁷⁸

4. EL FINAL DE LES ESCOLES

El 1921 les Escoles del Districte Segon van tancar i l'any 1955 l'edifici on estaven ubicades fou enderrocat.

⁷⁴ *La Vanguardia*. Barcelona, 12 d'abril de 1918, p. 4.

⁷⁵ ALIBERCH, Ramon. «Historial... *op. cit.*, p. 7.

⁷⁶ BRASÓ, Jordi; CERCÓS, Raquel. «Pere Vergés Farnés 1896-1970: A Pedagogue of Leisure-Sport Competitions». *Apunts. Educación Física y Deportes*, 137, 2019, p. 11-16.
[https://dx.doi.org/10.5672/apunts.2014-0983.es.\(2019/3\).137.01](https://dx.doi.org/10.5672/apunts.2014-0983.es.(2019/3).137.01).

⁷⁷ «Enric Gibert i Camins». *L'Historial, els Homes i la Collita de les Escoles del Districte II. Edició íntima exclusivament destinada als professors i ex-alumnes*, Barcelona, 2, 1952, p. 10.

⁷⁸ MASSES, José María. «Los orígenes de la natación en Barcelona, en Madrid y por extensión en España...». *Athlos. Revista Internacional de Ciencias Sociales de la Actividad Física, el Juego y el Deporte*, 19, 2020, p. 91-124. <http://museodeljuego.org/athlos-revista/>.

El 1950 es va crear una comissió amb la finalitat de fer l'any 1951 un homenatge als professors de les Escoles del Districte Segon i es va editar una revista de caràcter anual anomenada *L'Historial, els Homes i la Collita de les Escoles del Districte II*.

Aquest homenatge als professors de les Escoles del Districte Segon va sortir a la premsa i en transcrivim la crònica a continuació:

«Ayer tuvo lugar el homenaje que los antiguos alumnos de las Escuelas del Distrito II dedicaron a los profesores y protectores de aquella institución que funcionó del año 1904 al 1921.

Imatge 9: Edifici de les Escoles del Districte Segon.

Font: *L'Historial, els Homes i la Collita de les Escoles del Districte II*, 1951

»Primeramente, en la Iglesia parroquial de San Francisco de Paula, se dijo una Misa por el alma de las personas fallecidas que tuvieron relación con las Escuelas, siendo el celebrante el antiguo alumno de las mismas el padre escolapio Rdo. Alberto Singla, quien pronunció

una emotiva plática antes de distribuir la Sagrada Comunión a los numerosos asistentes.

»Más tarde, en la platea del centenario Teatro Olimpo, en cuyo edificio estaban instaladas las indicadas Escuelas y que ha de desaparecer muy pronto para dar paso a la avenida de la Catedral, se celebró un vino de honor, dedicado a los profesores supervivientes don Emilio Genís Horta, de Cultura General; don José Canal Campañá, de Teoría de Tejidos, y el maestro don Juan Gibert Camins, de Música, quienes ocuparon, acompañados del P. Singla y de distinguidas damas, los lugares presidenciales.

»Una vez leídas las adhesiones por el Secretario de la Comisión organizadora, don José Milá, el escritor don Ramón Aliberch pronunció un discurso de ofrenda, explicando la historia de las Escuelas; biografiando la figura de su primer director, el pedagogo Salvador Genís; leyendo un artículo de Joan Maragall, en que se trazaba la silueta del principal protector de la institución don Ramon Monegal Nogués; recordando las visitas que habían efectuado a las Escuelas intelectuales del valor de Azorín y Miguel de Unamuno, y el interés demostrado por las mismas por parte del malogrado don Eduardo Dato, y haciendo un bosquejo de la personalidad de los profesores presentes, que representaban a los que fueron y a los ausentes.

»A continuación, hicieron uso de la palabra varios de los asistentes, que ascendían a un centenar, siendo de destacar las intervenciones, llenas de espíritu, del poeta Domingo Juncadella y del autor teatral Salvador Bonavía.

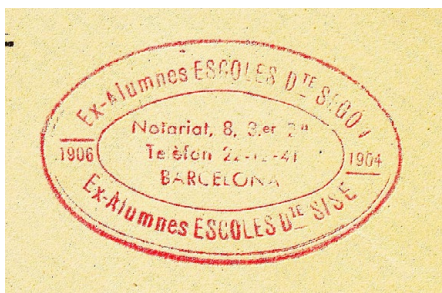
»El acto se dio por terminado a las dos de la tarde, siendo de destacar la presencia de ex alumnos que se desplazaron de fuera de Barcelona, uno de ellos don Ernesto Masses, que hizo el viaje ex profeso en avión desde Madrid, donde reside.»⁷⁹

⁷⁹ *Hoja del Lunes*. Barcelona, 13 de noviembre de 1950, p. 3.

Imatge 10: Exalumnes de les Escoles del Districte Segon en l'homenatge als professors en 1951.
Font: L'Historial, els Homes i la Collita de les Escoles del Districte II, 1951

En anys posteriors es va continuar fent aquesta commemoració anual d'una manera conjunta amb els exalumnes de les Escoles dels Districtes Segon i Sisè, almenys fins a l'any 1956.

Imatge 11: Segell de l'Associació d'Exalumnes de les Escoles del Districte Segon i Sisè

5. EPÍLEG

Les Escoles del Districte Segon van desaparèixer físicament, però no en el nostre record, aquelles «grans escoles» que, com deia Ramon Aliberch, juntament amb l'Orfeó Canigó, van ser filloles de l'Ateneu Obrer del districte segon.⁸⁰

⁸⁰ ALIBERCH, Ramon. «El que fou l'Olimp». *L'Historial, els Homes i la Collita de les Escoles del Districte II. Edició íntima exclusivament destinada als professors i ex-alumnes*, Barcelona, 2, 1952, p. 10.

Unes escoles de les quals, potser amb la perspectiva del temps, no valorem el fet que un percentatge de les places ofertes eren destinades a fills d'obres residents en el districte segon i en les quals, a més d'escampar la cultura catalana, donant suport a la revista *Art Jove*, s'inculcava als alumnes un sentit solidari en benefici de les persones més desfavorides o malaltes.

Les Escoles del Districte Segon van ser modèliques, innovadores i necessàries en el seu moment històric. Donaven una formació integral pel que fa al desenvolupament de la persona, des del punt de vista mental i físic, incorporant al currículum, a més dels coneixements propis de l'ensenyament clàssic, la gimnàstica, el solfeig i el cant.

Van servir de base i exemple per a altres escoles, com les del Districte Sisè. Un format d'escola que es preveia exportar a altres districtes de Barcelona i poder fer, com deia Ramon Aliberch:

«Unes escoles, el més perfectes possible, arrelades en el més autòcton de l'ànima laietana. Després se'n farien a cada districte i a cada barri. N'hi hagueren al Districte VI, al Padró, impulsades pel doctor Geroni Estrany; al III, al Clot, al Poble Nou i al Poblet, al Ninot, però ja oferint una més disminuïda empena. Quan fossin moltes s'havia de constituir, com si diguéssim, una mena d'Universitat renovada».⁸¹

A més de la docència que s'impartia a l'Escola Graduada, també s'hi impartia una formació professional que va omplir un buit formatiu en aquella Catalunya tèxtil, amb un plantejament precursor de la formació professional dual que actualment es fa, és a dir, en sortien els professionals formats a l'aula i a l'empresa que el sector productiu necessitava, en aquest cas el sector tèxtil.

Acabem aquest treball amb les paraules amb què Joan Maragall finalitzava el seu article «De hombre a hombre» fent referència a les Escoles del Districte Segon: «..., y la humilde escuela de barrio se ha convertido en moderna escuela modelo y alta escuela de amor».⁸²

Nota final dels autors. En el present article, la transcripció de textos publicats en diaris en català i castellà ha respectat la forma com van ser escrits. No se n'ha fet ni la traducció ni la correcció ortogràfica.

⁸¹ ALIBERCH, Ramon. «Historial de les nostres escoles». *L'Historial, els Homes i la Collita de les Escoles del Districte II. Edició íntima exclusivament destinada als professors i ex-alumnes*, Barcelona, 1, 1951, p. 8.

⁸² MARAGALL, Joan. «De hombre a hombre». *Diario de Barcelona*, 267, 10 d'octubre de 1905, p. 10946.